

Kölcse, református templom

A szatmári Erdőháton, a Túr folyó és egy mellékága által körbefogott település a középkorban vámszedőhely és a szűkebb környék központja volt.¹ Egyházáról az 1332-es pápai tizedjegyzékből értesülünk először. Az erdélyi püspökség ugocsai főesperességéhez tartozott, s plébánosát ekkor Tamásnak hívták.² Mindez azt jelenti, hogy a településen a XIV. század első felében már kellett állnia templomépületnek is.

Az átlagos falusi méretekkkel rendelkező, keletelt templom jórészt ma is középkori formájában látható.³ Falait törtkövel vegyes téglából építették, legalábbis a hajó északi

zó sekrestye egykori létere több jel is mutat. Ellentétben a többi saroktámmal, az északkeleti sarkon álló támpillér nem átlós helyzetű, hanem az északi falra merőleges, azaz valószínűleg a sekrestye keleti falából alakították ki annak elbontása után. A szentély északi falának közepén a délivel ellentétben nem áll támpillér, és e falszakasz kb. másfél méteres magasságban némileg elvékonyodik, feltehetően a sekrestye egykori (donga)boltozatának vállvonalát mutatva. A középkori templomhoz valószínűleg nem tartozott falazott torony, egykori létere ma mindenestre nem utal semmi. A déli előcsarnok újkori építmény.

1. A templom északkeletről

falának külsején látható nagyobb, vakolathiányos felület alapján.⁴ Szerkezeti elemei minden bizonnyal szintén kőből készültek, ami azonban az ezeket is vastagon fedő jelenlegi meszelés miatt alig látszik. A templom hajójához a nyolcszög öt oldalával záródó, ugyanolyan széles szentély csatlakozik. Előbbit csak északi falának közepén, nagyjából a déli bejáratl szemben, valamint tőle keletre, a hajó és a szentély határát kijelölve (erről ld. alább) támasztja pillér. A szentélynek minden sarkán és déli falának közepén is áll támpillér. A pillérek kialakítása teljesen azonos: magasságuk megegyező, kétoszlatú, és feltételezhető középkori részleteikre – fedlap, vízvető párkány – ma már nem utal semmi. A szentély északi oldalához csatlako-

2. A hajó déli kapuja

3. A szentélybelső kelet felé

A templomot jelenleg egységes, tagolatlan betonlábazat és újkori, fa koronázópárkány fogja körbe. A középkori lábazat a déli előcsarnokban azonban még megfigyelhető, a déli kapu két oldalán, a kapu szárkövei előtt ugyanis merőlegesen a föld felé forduló, rézsús párkánnyal zárt lábazat jelenik meg.⁵ A hajó nyugati homlokzatának közepét rézsús kávájú, csúcsíves kapu bontja meg, benne fából készült tokkal és egyenes lezárású nyílással. A káva záradékformája és kialakítása visszanyúlhat a középkorra, a XIX. század végén ugyanis leírták, hogy a kapu egykor csúcsíves volt, de záradéka beomlott, és nyílását egyenes szemöldökkel építették vissza.⁶ A hajó déli kapuja szintén csúcsíves. Keretének profilja lábazatának nyílás felé forduló, rézsús tetejéből válik ki. A profil két, rézsúbe metszett homorlat közt elhelyezkedő, átlós körtetagnál áll.⁷ A templom déli falát négy csúcsíves ablak bontja még meg, kettő a hajón, a másik kettő pedig a szentélyben. Az ablakok kialakítása, méreteik és elhelyezkedésük teljesen egységes. Szélességük alapján egykor merművesek és kősztatúák lehettek, rézsús bélletük középső sávjában még kivehető a körbefutó tokhorony.

A templombelső jelenleg egységes terét a középkorban diadalív osztotta ketté. Az északi fal külsején látható, már említett támpillérrel egyvonalban, belül ugyanis

fennmaradt egy rövid szakaszon a diadalívpillér csonkja és vele együtt az általa kialakított merőleges falsarokban a szentély északnyugati boltindítása.⁸ A hajó belsejében ma nem látható középkori forma. A szentélyben a délnyugati saroktól eltekintve megmaradt a két boltszakaszos egykori boltozat indításainak alsó egy-két réteggöve. A sokszögű, tagolatlan tölcserkonzolokról szögletes faloszlopok indulnak felfelé, s oldalaiokról, közvetlenül a konzolok felett, visszametszéssel válnak ki a kétoldalt rézsúbe metszett homorlattal profizott bordák. Az északi és a déli fal közepén elhelyezkedő indítások konzolain egy-egy csücsköstalpú pajzs jelenik meg. Az indítások bordáinak számából és irányából egyértelmű, hogy a szentélyt a keresztboltozatnál bonyolultabb rendszerű boltozat fedte. Bár nem igazolható, a legvalószínűbb az, hogy a két legegyszerűbb hálóboltozat-forma valamelyikéről volt szó.⁹ A szentély déli falába szemöldökgyámos lezárású, élszedett keretű, kettős ülőfülke mélyed. Az északkeleti falszakaszon is látható középkori részlet, a szentségfülke. Az álló téglalap alakú, keretelés nélküli fülkét felül fiatornyok által közrefogott, kereszttrózsával díszített csúcsú, számárhátíves timpanon zárja. A timpanon zárópárkányán kúszólevelek láthatók, felületét vakműmű töltik ki. A mermű közepén orrtagokkal gazdagí-

4. A szentségfülke záradék része

6. Boltindítás a szentély északi falán

5. Ülőfülke a szentély déli falában

tott körből, s ahhoz két oldalról hozzásimuló halhólyagokból áll.

A középkori épületen pillanatnyilag semmilyen megoldás nem utal arra, hogy a ma álló templom ne egységes építkezés során jött volna létre. Nem lehet azonban kizárni, hogy a jelenlegi szentélynek valamilyen előzménye már volt, vagy hogy a hajó falai – részben vagy egészben – egy korábbi épületből származnak. Ez azért is felmerülhet, mert a fennmaradt részletformák jó része biztosan későbbi időszakból származik, mint a településen már templomépületre utaló pápai tizedjegyzék.¹⁰ E formákat elvileg köthetjük egyetlen építkezéshez, még akkor is, ha egy részük meglehetősen egyszerű kialakítása keltezésüket illetően bő időhatárokat enged meg. Az ülőfülke és

a déli kapu formái a XIV. századtól a gótika korának végéig gyakorlatilag bármikor elképzelhetők.¹¹ Némileg szűkíti ezt a tág időszakot a szentségfülke timpanonjának vakméműve. A kört közrefogó halhólyagok a XV. századból és a XVI. század elejéről ismertek.¹² A datáláshoz leginkább felhasználhatónak az egykori szentélyboltozat tűnik, amely indításai alapján majdnem bizonyosan hálóboltozat volt. Függetlenül attól, hogy pontosan milyen volt a formája, hálóboltozattal itt a XV. század második negyede-közepe előtt aligha számolhatunk, de fálusi templomainkat inkább már e század második felétől-végétől fedték ilyen boltozatokkal.

Miután a település a középkorban a Kölcsei család birtokközpontja volt, a templom építésében leginkább e család tagjai vehették ki a részüket.¹³

A felvételeket Mudrák Attila készítette.

7. Boltindítás a szentélyben

JEGYZETEK

¹ CSÁNKI 1890. I.: 479.; MMT XI.: 31–32. (Gergelyffy András).

² NÉMETH 2008. 156–157.

³ Az épületre ld.: MMT XI.: 33–35. (Gergelyffy András).

⁴ A falak Kiss Kálmán szerint is terméskőből és téglából készültek, ld.: Kiss K. 1878. 579.

⁵ A párkány profilja eredetileg talán tagoltabb volt, a vastagon meszelt rézsűn ugyanis íves felületeket is lehet érzékelni.

⁶ Kiss K. 1878. 579–580.

⁷ A ma nehezen kivethető, nyílás felé eső rézsűt a keret sokszoros meszelése tüntette el.

⁸ Ezzel szemben, a déli falon a pillért és a boltindítást valószínűleg az itt elhelyezkedő szószék miatt teljesen lefaragták.

⁹ E két boltozatforma legkorábbi példáit ld.: NUSSBAUM–LEPSKY 1999. 230–232., 238–239. kép. Óvatosságra int azonban, hogy például a nagyszekeresi református templom szentélyében a kölcseivel azonos boltozatindításokhoz az itt feltételezetteknel egyértelműen bonyolultabb hálóboltozat-forma járult a fennmaradt töredékek alapján.

¹⁰ Ezekre a kérdésekre a mostanában kezdődő épületkutatás adhat választ.

¹¹ A kapu lábazatának az a ritka megoldása, hogy felső részűje nem hátrafelé, hanem a kapu nyílása felé dől, Szatmárban a halmi református templom déli, egyéb megoldásai miatt biztosan 1500 körülre keltezhető kapuján látható még.

¹² Ld. pl.: Pásztó plébániatemplomának déli kápolnáján, valószínűleg a XV. század elejéről (MM 1987. I.: 529–531., II.: 1001. kép); a kolozsvári (Cluj–Napoca) Szent Mihály-templom déli hajófalának lépcsőtornyától nyugatra eső ablakban, a század második negyedéből (*Sigismundus rex et imperator* 2006. 658–659. – Emödi Tamás; képét ld.: MM 1987. I.: 688/d. ábra); vagy a berethalmi erődtemplom szentélyének záradék-falszakaszán a XVI. század elejéről (a templomra ld.: GERMAN 2004. 226).

¹³ CSÁNKI 1890. I.: 496–497.; MMT XI.: 31. (Gergelyffy András); MAKSAJ 1990. II.: 730.; NÉMETH 2008. 156–157.